

«Тасдиқ мекунам»

Ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, доктори илмҳои таърих, профессорFaффорӣ Н.У.

«2020 с.

Нусха

аз протоколи №3 – и ҷаласаи якҷояи кафедраҳои педагогикаи умумидонишгоҳӣ, назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ, психологияи умумӣ ва педагогии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, аз 23 октябри соли 2020

Иштирок доштанд:

1. Наимов З.И. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедра (раиси ҷаласа);
2. Мацидова Б. - доктори илмҳои педагогӣ, профессор, (роҳбари илми);
3. Шукурова Н.О. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент;
4. Самиев Т. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент;
5. Рамазонова Р. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
6. Фозилов С. - номзади илмҳои педагогӣ, муаллими қалон;
7. Азизова Ф. - муаллими қалони кафедра;
8. Хабибова О. - муаллими қалони кафедра;
9. Арбобова Ф. - муаллими қалони кафедра (котиб);
10. Хоҷаева Г. - муаллими қалони кафедра;
11. Тураев Ё. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедра назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ;
12. Обидова М. – номзади илмҳои педагогӣ, декани факултети психология ва таҳсилоти фарогир;
13. Дадобоева М. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи психологияи умумӣ ва педагогӣ;
14. Бегова Ф. – асистенти кафедра;
15. Бобиева С. – асистенти кафедраи назария ва методикаи таҳсилоти фарогир;
16. Аминов А. – асистенти кафедраи психологияи умумӣ ва педагогӣ;
17. Маҳмадуллоева Ш. – асистенти кафедра;
18. Ҳайдарова Н. – асистенти кафедра;
19. Ҷалолова Г. – диссертант.

Рӯзномаи ҷаласа:

Муҳокимаи рисолаи илмии унвончӯи кафедраи психологияи умумӣ ва педагогӣ Ҷалолова Гулҷеҳра Субҳонбердиевна дар мавзӯи «Шароитҳои

психологӣ – педагогии тарбия намудани одоби муюшират дар кӯдакони синни томактабӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ).

Роҳбари илмӣ: Мачидова Бибиҳафиза, доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи психологияи умумӣ ва педагогӣ.

Муқарризон:

Нуров А. – доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи педагогика ва психологияи синфҳои ибтидоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ;

Наимов З.И. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ;

Обидова М.И. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, декани факултети психология ва таҳсилоти фарогири ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ.

Раискунанда: Ҳозирини гиромӣ! Дар рӯзномаи ҷаласа муҳокимаи рисолаи илмии үнвончӯ Ҷалолова Гулҷеҳра Субҳонбердиевна дар мавзӯи «Шароитҳои психологӣ – педагогии тарбия намудани одоби муюшират дар кӯдакони синни томактабӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) пешбинӣ гардидааст.

Унвончӯ рисолаи илмии худро дар асоси нақшай илмӣ-тадқиқотии кафедраи назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ омода намудааст. Сухан барои баён намудани мазмуни муҳтасари рисолаи худ ба үнвончӯ дода мешавад.

Шунида шуд: үнвончӯ Ҷалолова Гулҷеҳра Субҳонбердиевна иштирокчиёнро бо мазмуни асосии рисолаи худ шинос намуд.

Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, хулоса, руйхати адабиётҳои истифодашуда ва замима иборат аст. Натиҷаҳои татқиқоти назариявӣ ва амалий дар расмҳо, диаграммаҳо ва ҷадвалҳо инъикос карда шудааст. Матни диссертатсия 193 саҳифаро дар бар мегирад. Руйхати адабиёти адабиёти истифодашуда аз 198 номгӯй иборат мебошад.

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯъ, дараҷаи коркарди масъала таҳлил карда шуда, объект, предмети татқиқот, мақсад ва вазифаҳои асосии он муайян гардида, тавсифи асосҳои назариявию методологӣ, шарҳу тавзехи арзиши илмиву амалии кори диссертационӣ, баёни навғонии илмӣ, инҷунин, муҳтавои асосии ба дифоъ пешниҳодшаванда арзёбӣ шудааст.

Боби аввали диссертатсия «Асосҳои илмӣ – назариявии тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон» аз се зерфасл иборат аст ва ба таҳлили назариявии проблемаҳои психологӣ – педагогии низоми муоширати кӯдакони синни томактабӣ бахшида шудааст.

Дар фасли аввали ин боб «Одоби муошират ҳамчун падидай психологӣ - педагогӣ» қайд карда шудааст, ки масъалаи шаклгирии муошират дар кӯдакони синни томактабӣ аз нигоҳи психологӣ аз тарафи олимон ҳамчун воситаи инкишофи нутқ, доностагирии олами атроф, азхудкуни таҷрибаи иҷтимоӣ тадқиқ карда шудааст ва хусусиятҳои ба вучуд омадан, шаклгирии он дар давраҳои синнусолии кӯдакон муайян гардидааст. Нобаста ба он ки андешаю ақидаҳо оид ба мазмуни муошират гуногун мебошанд, он ҳамчун фаъолияти иттилоотӣ – иртиботӣ боқӣ мемонад. Мазмуни муошират ба маром (важҳ) ва нияту мақсади муошираткунандагон вобаста буда ба туфайли он муносибатҳои байниҳамдигарии одамон барқарор ва амалӣ мегардад.

Таъсири мутақобилаи муошираткунандагон на танҳо ба раванди мубодилаи ахбор, инчунин, ба шаклгирии муносибатҳои байниҳамдигарӣ мусоидат менамояд. Муошират талаботи ҳаётии инсон буда, хислат, раванд ва давомнокии он ба маҷмӯи сифатҳои шаҳсӣ, муносибати интихобӣ ва бошууронаи шахсият вобаста мебошад.

Ба андешаи мо одоби муошират дар кӯдакони синни томактабӣ ин маҳорати барқарор карда тавонистани робита, ҳамсӯҳбат шудан бо калонсолон, ҳамсолон, баргузории муколама мувофиқи қоида ва меъёрҳои рафтори ахлоқӣ, ифода намудани андешаю ғояҳои худ, дуруст истифода бурдан аз воситаҳои ифоданокии нутқ (оҳанг, рангу тобишҳои овозию маъногии захираи луғавӣ, соҳти имлоии (грамматикии) забони модарӣ, ист – паузаҳо, қувва ва суръати нутқронӣ) ва имою ишора аст, ки кулли онҳо вобаста ба мақсаду вазифаҳои таъсири мутақобилаи ҳамсӯҳбат истифода бурда мешавад.

Масъалаи шаклгирии муошират дар кӯдакони синни томактабӣ аз нигоҳи психологӣ аз тарафи олимон ҳамчун воситаи на танҳо барқароркуни таъсири мутақобилаи кӯдак бо калонсолону ҳамсолон, инчунин, ҳамчун воситаи инкишофи нутқ, доностагии олами атроф, азхудкуни таҷрибаи иҷтимоӣ тадқиқ карда шудааст ва хусусиятҳои ба вучуд омадан, шаклгирии он дар давраҳои синнусолии кӯдакон муайян гардидааст.

Дар таҷрибаи амалӣ одобу рафтори маданий ба малакаҳои маданий – гигиенӣ зич алоқаманд аст. Он қисми таркиби рафтори маданиро ташкил намуда зарурияти риоя намудани тозагӣ, қоидаҳои ҳӯрокҳӯрӣ, одоби иззату эҳтироми калонсолон, покизагию озодагӣ ва дигар меъёрҳои муносибатҳои

умумиинсониро дар бар мегирад. Дар кӯдакони хурдсол малакаҳои маданий – гигиенӣ дар хона, таълимгоҳ ва ҷойҳои ҷамъиятий ифода мегардад.

Бояд қайд кард, ки кӯдак арзишҳои маънавӣ – ахлоқии миллӣ ва умумибашариро зери мағҳумҳои некӣ, ҳақиқат, таҳаммулгароӣ, адолат, адаб, одоб ва ғайраҳо дар раванди муоширату муносибат, фаъолияту амалҳои бошуурона ва якҷоя бо қалонсолону ҳамсолон азҳуд менамояд, таҷрибаи ахлоқӣ ҳосил карда, олами ботинии худро ғанӣ мегардонад, дар доираи муносибатҳои иҷтимоӣ мавқеи шахсиашро муайян меқунад.

Одobi муошират ва маданияти нутқронӣ бо ҳам алоқаманд буда шаклгирии он дар муҳити хонавода ба муносибатҳои байниҳамдигарии қалонсолон (бобо, бибӣ, падару модар, бародару ҳоҳарон), қонеъ гардидан бо меҳру муҳаббат ва навозиш дӯстдории волидон, ҳамкории онҳо бо муассисаҳои таҳсилотӣ алоқаманд аст. Дар илми психология ва педагогикии ҳалқи тоҷик ба шаклгирии одobi муошират одату анъанаҳои миллӣ, жанрҳои фолклорӣ таъсирӣ худро мерасонад.

Дар фасли дуюми боби аввал «Хусусияти психологӣ – педагогии муошират дар кӯдакон» - ро ҷунин арзёбӣ намудан мумкин аст:

- Мушоҳида, муоина кардани ашёи гирду атроф ва равона кардани диққат, пайдо намудани шавқу рағбат ба амалҳои якҷоя, ки он асосан бо истифодаи нутқ иҷро карда мешавад;
- Хусусияти эмотсионалӣ дошта ва ҳаловатбахш будани нутқ давомнокии муоширатро муайян менамояд;
- Ҳаракату амалҳо, нутқронӣ дар заминаи тақлидкунӣ иҷро карда шуда ҳосил намудани ҳисси қаноатмандӣ арзишманд ҳисобида мешавад;
- Муоширати кӯдакони то 3 – соларо таъсирӣ байниҳамдигарии эмотсионалӣ – амалий номидан мумкин аст, ки дар ҷараёни он кӯдакон ва иштирокчиён ҳиссиёти хурсандӣ, қаноатмандиро аз сар гузаронида дар бораи худ, имконияту тавоноии шахсӣ (маҳорату малакаҳо) маълумот ҳосил менамояд;
- Меҳвари асосии барқарорсозии муоширату муносибатҳои байниҳамдигарии кӯдак дар муассисаи томактабӣ бо ҳамсолон ва мураббия, дар хонавода бо волидону пайвандон қонеъ гардондани талаботҳо буда, дар ҷараёни он шаклгирии меъёрҳои одobi муошират, рафттору муносибатро таъмин менамояд;
- Зиёд шудани майлу рағбати доностагириӣ, ки он дар саволдиҳии беохиру сершумор ва кунҷковии кӯдак ифода мегардад. Кӯдак дар ҷараёни муошират ва иҷрои амалу муносибатҳои байниҳамдигарӣ меҳоҳад «Ман» - и худро тасдиқ намояд, «Ман худам», «Ман метавонам», «Ман меҳоҳам», «Ман иҷро менамоям» - ро зиёд истифода мебарад. Тибқи ақидаи Л.И.Божович дар кӯдакон «Системаи МАН» ва қонеъ гардондани

талаботҳо ва тасдиқкунии шахсии «МАН» афзалият пайдо мекунад. Ӯ ба доираи васеи муоширати нутқӣ (вербалӣ) ва гайринутқӣ ворид мегардад. Қонеъ гардондани талаботҳо, ҳоҳиши худтасдиқкунӣ ва дигар чорабиниҳои нав ва доираи гузаштани кӯдакро на танҳо аз синни барвақти бачагӣ ба томактабиро таъмин менамояд, балки ворид шудан ба доираи васеи муоширату муносибатҳои иҷтимоиро талаб менамояд. Ин раванд аз худ намудан ва риоя кардани қоида ва меъёрҳои одобро талаб мекунад.

Муоширати кӯдакони то 6 – 7 сола бо ҳамсолони худ хусусияти ба худ хос дорад. Дар кӯдак ҳануз дар синни 3 – 4 солагӣ нисбат ба рафиқи бозӣ таваҷҷӯҳи маҳсус зохир мегардад, ки он дар татқиқотҳо зери роҳбарии М.И.Лисина ва А.Г.Рузская баргузоргардида, пайгирий карда шудаанд. Дар татқиқотҳои онҳо муайян карда шуд, ки: а) кӯдак амалҳои иртиботиро дар доираи васеъ (ором кардан, дилсӯзӣ намудан, фармонфармой, қатъиян талабкунӣ ва ғайраҳо) нисбати ҳамсолу хурдсолтар истифода бурда ичрои вазифаҳои иттилоотиро таъмин менамояд; б) кӯдакон ҳангоми муошират бо ҳамсолон аз нутқи рангу тобишҳои эмотсионалӣ дошта аз воситаҳои ғайримеъёри ғайримаъмул истифода мебаранд, ки маҳз ба ҳамон синнусол ва хусусияти фардии онҳо мутаалиқ аст; в) муошират вақти кӯтоҳро дар бар гирифта метавонад он зуд оғоз ёбад ва зуд қатъ гардад ва ё шаклашро тағиیر дихад.

Дар таҳлили татқиқотҳои илмии олимон таъкид гардидааст, ки барои кӯдакон муошират метавонад вазифаҳои иттилоотию аҳборотӣ, яъне гирифтани ивазкунии маълумотҳо: персептивӣ – идроки ҳамдигар ва барқарорсозии ҳамдигарфаҳмию таъсири эмотсионалии байниҳамдигарӣ; интерактивӣ – ҳамфаъол будан дар раванди муносибатҳои шахсию иҷтимоӣ; мутобиқгардонии ичрои мақсаду вазифаҳо вобаста ба вазъияту ҳолати робитай байниҳамдигарӣ ва амалкунӣ дар фаъолиятҳои якҷояро таъмин мегардонад.

Муоширати кӯдакон бо ҳамсолон ва қалонсолон хусусиятҳои ба худ хос дошта он ба қонеъ гардондани талаботҳо ба таасуротҳои нав ва фаъолиятҳои якҷоя, эътироф гардидан аз тарафи атрофиён равона карда мешаванд. Дар ҳолати норасоии муоширати эмотсионалӣ, таъмин нагардидани муҳити инкишофдиҳандай психологӣ – педагогӣ, маҳдуд будани доираи муоширату муносибатҳо бо наздикон зохиршавии боздории рушди равонӣ, ки дар илми муосир чун деприватсияи психикӣ (караҳтӣ, таваҷҷӯҳ зохир накардан ба ашёву ҳодисаҳо, суст шудани майлу рағбати донистагирӣ) ном дорад ба вуҷуд меояд.

Дар фасли сеюми боби якум «Мақсад ва вазифаҳои тарбияи одоби муошират дар кӯдакистон ва оила» арзёбӣ карда шудааст. Дар ҳуҷҷатҳои

барномавӣ – методии муассисаҳои томактабӣ «Стандарти давлатии таҳсилоти томактабӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии кӯдак аз рӯзи таваллуд то 7 (6) солагӣ», Барномаи тарбия, таълим ва инкишофи кӯдакони синни томактабӣ «Рангинкамон» муайян карда шудаанд. Ин ҳуҷҷатҳо дар заминаи тадқиқотҳои илмии психологӣ, педагогӣ, педагогикаи миллӣ, таҷрибаи муассисаҳои томактабӣ, волидон ва ба ҳисобирии арзишҳои маънавии миллию умунибашарӣ таҳия карда шудаанд.

Мураббиёни муассисаҳои томактабӣ дар ҳамкорӣ бо волидон ва истифода азроҳу усул, воситаҳои таъсиррасонӣ ба ҳиссиёт, шуур ва рафтори кӯдакон иҷрои вазифаҳои тарбия намудани одоби муюширатро таъмин менамоянд.

Таҳлили адабиётҳои психологӣ, педагогӣ ва таҷрибаи пешқадами мураббиёну волидони кӯдакон нишон медиҳанд, ки дар кӯдакони синни томактабӣ эҳсосоту муносибатҳои мусбати инсондӯстӣ ва ҳайрҳоҳӣ нисбати ҳамсолон ҳангоми муюширати эмотсионалӣ зоҳир мегарданд. Ин далели он аст, ки дар кӯдакон дар заминаи муносибатҳои мусбати байнҳамдигарӣ, ҳамдигарфаҳмӣ тарбия намудани одоби муюшират имконпазир аст. Албатта, ба кӯдакон дар давраи томактабӣ на ҳамаи мазмун ва моҳияти талаботҳои ҷомеа оид ба ҳатман азхуд намудан ва иҷро кардани қоида ва меъёрҳои одобу муюшират ва одату тасаввуротҳои ахлоқӣ дастрас ҳастанд. Ӯ на дар ҳамаи лаҳза ва вазъиятҳои гуногуни ҳаётӣ талаботҳои ахлоқиро иҷро карда метавонад. Иҷрои ин амал ба синнусол ва дараҷаи азхудкуни таҷрибаи ахлоқии онҳо вобаста аст.

Ҷустуҷӯ ва дарёғтироҳу усулҳои самарабахши тарбия намудани одоби муюшират омӯхтани адабиётҳои назариявӣ, татқиқотҳои олимон ва таҷрибаи пешқадами кормандони муассисаҳои таълимӣ, волидон такя менамояд.

Боби дуюми диссертатсия «Технологияи тарбия намудани одоби муюшират» номгузорӣ шуда, аз се зерфасл иборат мебошад.

Дар зерфасли якум «Мазмуни кор оид ба тарбия намудани одоби муюшират дар кӯдакон (таҳлил ва баҳодиҳӣ ба вазъи кор)» таъқид мегардад, ки меъёрҳои ахлоқӣ мундариҷаи гуфтор, рафтору кирдорҳои одамонро муайян ва маданияти рафтори онҳоро ошкор менамояд. Дар ҳалқу миллатҳои дунё анъанаҳо, расму оин, меъёрҳои гуногуни одоби муюшират ташаккул ёфтаанд ва онҳо вобаста ба дигаргуниҳои ҳаёти иҷтимоию фарҳангии ҷомеа тақмилу тағиیر мейбанд. Ба раванди гуногуни шаклгирӣ одоби муюшират чунин омилҳо таъсир мерасонад: забон, дин, фарҳанги зиндагӣ, ҳодисаҳои иҷтимоӣ, техникаю технологияи мусосир, интихоб ва истифодаи ғизо, иқлим, табиат, ҳамсаъҳо ва ғайра.

Масъалаҳои одоби муоширати касбӣ, динӣ, дунявӣ, илмӣ, тичорат ва гайраҳо мавриди омӯзиш ва баррасии фанни этика (ахлоқ) буда онҳо вобаста ба мақсаду вазифаҳои ёдгирий аз нигоҳи таърихӣ ва талаботи чомеаи муосир омӯхта мешаванд: Дар тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон принципҳои умунипедагогии зерин истифода бурда мешаванд: мувофиқи синнусол, қудрату тавоной ва таҷибаи иҷтимоӣ таъмин намудани муносибати тафриқавӣ; дастрас, амиқу боварибахш будани далелҳо, мисолҳои образноку ҳаётӣ аз таҷрибаи ҳаётии кӯдакону қалонсолон; риоя кардан ба одату анъанаҳои миллии одоби муошират ва гайраҳо.

Ташкилу баргузории марҳилаи аввали кори озмоиши – таҷрибавӣ оид ба тарбия намудани одоби муошират истифодаи мушоҳида, сӯхбат, пурсишномаҳои хаттӣ ва шифоҳӣ бо мураббиёну волидони кӯдакон, инчунин, омӯхтан, таҳлилу баҳодиҳӣ ба вазъи масъала дар фаъолияти кормандони муассисаҳои томактабӣ, омӯхтану таҳлили ҳучҷату коргузории онҳо – нақшаҳои тақвимию солона. Шӯрои омӯзгорӣ ва иҷрои қарорҳои он, нақшай ташкилу баргузории чорабинҳои методӣ ва гайраҳоро дар баргирифт. Натиҷаи маводҳои татқиқотӣ тасдиқ намуданд, ки:

1. Дар давраи қалони томактабӣ ва омодагӣ ба мактаб (5 – 7 солагӣ), ки аёми баанҷомрасии як давраи муҳими инкишофи синнусолии психикию иҷтимоӣ мебошад, ба сатҳи иштироки кӯдак дар намудҳои фаъолиятҳо, маҳсусан, муоширату муносибатҳои байнҳамдигарӣ таъсир мерасонад.
2. Иҷро намудани қойда ва меъёрҳои муносибати гендерӣ оид ба тарбия намудани одоби муошират аз тарафи духтарҳо ва писарҳо талаб карда мешавад. Ҳудмонандкуни (идентификатсия) ҷинсӣ, ки дар кӯдакон дар 3 солагӣ ба вучуд меояд, онҳо ба гурӯҳҳои «духтарон» ва «писарон» ҷудо мешаванд. Ҳар яки гурӯҳҳо минбаъд қойда ва меъёрҳои одоби муоширату муносибати худро доранд.
3. Дараҷаи азхудкуни қойда ва меъёрҳои одоби муошират зери таъсири тарбиявии мураббияҳо дар ҳамкорӣ бо волидон дар ҷараёни фаъолиятҳои майшӣ – ҳочагӣ, бозиқунӣ, ёдгирий таъмин карда мешавад.

Инчунин дар марҳилаи мазкур сабабҳои риоя накардани кӯдакони синни томактабӣ ба қойда ва меъёрҳои одоби муошират муайян карда шуд, ки онҳо ба хусусиятҳои шаҳсӣ – фардии кӯдак, муносибати мураббияву волидон ба масъалаи тарбияи одоби муошират, мушкилоти мутобиқшавӣ ба шароиту фаъолиятҳои якҷоя дар муҳити психологии кӯдакистон ва гайраҳо вобаста буданд.

Дар фасли дуйӯми боби дуйӯм «Роҳу воситаҳои тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон», ки қисми озмоиши – таҷрибавии кори диссертациониро ташкил медиҳад. Маълумотҳои асосии кори татқиқотӣ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Он дар асоси натиҷагирий аз

марҳилаи аввал ва лоиҳа – нақшай таҳияшуда, баҳисобирии мушкилоту дастовардҳои фаъолияти муассисаи томактабиу волидон, истифодабарии методикаи маҳсуси татқиқотӣ амалӣ гардидааст.

Одатан дар татқиқотҳои психологӣ – педагогӣ бо мақсади муайянкуни хусусиятҳои шахсиятии кӯдак, одоби муюшират ва муносибати ў бо одамони гирду атроф аз методҳои проективии (лоиҳавии) «Тасвири оила», «Тасвири одам» (К.Маховер), «Тасвири ҳайвони вучуднадошта» (А.Эткинд) ва «Пиктограмма» (А.Р.Лурия) ва дигарҳо мавриди истифодабарӣ қарор медиҳанд. Мо кӯшиш намудем дар зерхати татқиқоти психологӣ – педагогии методикаи тасвири «Оила мо» -ро мавриди истифодабарӣ қарор дихем, ки он ду марҳиларо дарбар гирифт. Дар марҳилаи аввал мушоҳидаи руҳия ва ҳолати эмотсионалии кӯдакро ҳангоми ичрои супоришро ташкил намуд. Марҳилаи дигарӣ таҳлили расмҳои тасвиркардаи кӯдак бо иштироки мураббия, психолог ва волидони ҳоҳишманд баргузор гардид. Арзишмандтарин акс дар тасвири кӯдакон, яъне 87,5% симои модар буд, ки ў дар андозаи нисбатан калонтар, бо истифодаи рангҳои равшану амиқ тасвир гардида буд. Ин гувоҳи он аст, ки кӯдакон ҳангоми муюшират модарро дар ҷойи аввал мегузоранд.

Ҳангоми кори ҷустуҷӯй – озмоиши аз кӯдакон ҳатман риоя кардани се қоидаи одоб талаб карда шуд: 1) аввал фикр карда, сипас андешаро иброз намудан; 2) то охир оромона сухани атрофиёнро шунида баъд ҷавоб додан; 3) дод назада оромона суханронӣ намудан.

Дар рафти кори мақсадноки озмоиши – таҷрибавӣ дараҷаи истифодабарии қойда ва меъёрҳои одоби муюширати боло рафтанд. Вале дар вакти муайян зоҳиршавии дараҷаи донишу тасаввуротҳо ва маҳорату малакаҳои онҳоро бо таври оморӣ арзёбӣ намудан мушкил аст. Чунки ба кӯдакон тез тағиیرёбии андешаҳо, ҳолату руҳияи эмотсионалиӣ, ба қудрату тавононии худ аз меъёру ҳақиқат болотар (ё пасттар) баҳодиҳӣ дар ҳузури ҳамсолон, мураббия, татқиқотчӣ, психолог, волидон ба хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии онҳо хос мебошад.

Амалӣ гардидани мақсаду вазифаҳои тарбиявӣ бе ҳамкорӣ бо волидон душвор аст. Бинобарин фасли сейӯм боби дуйӯм ба таҳлилу татқиқи «Ҳамкории муассисаи томактабӣ бо оила дар тарбия намудани одоби муюшират дар кӯдакон» баҳшида шудааст.

Татқиқотҳои олимони соҳаи фалсафа, сотсиология, психология, педагогика нишон медиҳанд, ки оила падидаи иҷтимоӣ – таъриҳӣ буда, он дар тарбия ва ташаккулёбии шахсияти инсон нақши муҳим дорад. Татқиқотҳои олимон (А.Н.Леонтев, Т.А.Маркова, Б.Маҷидова ва дигарон), таҳлили таҷрибаи педагогикаи ҳалқӣ (Б.Раҳимов, А.Нуров ва дигарон) нишон медиҳанд, ки тарбияи кӯдакон дар оила хусусиятҳои ба худ хос

доранд. Тарбияи бачаҳо дар оила ҳусусияти маҳрамона ва пӯшида дорад, таъсиррасонии волидону пайвандон дарозмуддату доимӣ буда, он дар ҳамаи лаҳзаҳои ҳаётӣ такрор мегардаду такмил меёбад. Дар оила кӯдак ба доираи васеи фаъолиятҳо ҷалб карда мешавад, ки ин амал иҷтимоишавии ӯро таъмин менамояд. Муҳим он аст, ки аъзоёни оиларо муносибатҳои хунии ҳешу таборӣ, ҳайати гуногуни синнусолӣ ва нақшу мавқеи иҷтимоӣ муттаҳид менамояд, ки онҳо барои аз ҳуд кардани қойда ва меъёрҳои ахлоқии кӯдак нақши ҳудро доранд.

Одатан кӯдакро «оинаи оила» меноманд. Олами маънавӣ, тарзи зиндагӣ, фарҳангу маърифат дар сурат, сират ва муоширату муносибати қалонсолон дар симо ва амалҳои кӯдак ифода мегардад. Бинобарин мураббия ба таҷрибаи ахлоқии кӯдак такя намуда фаҳмишу тасаввуротҳо, маҳорату малакаҳои ӯро оид ба қойда ва меъёрҳои одоби муошират шакл медиҳад. Бояд ба ҳисоб гирифт, ки дар давраи томактабӣ тасаввуроту донишҳои кӯдакон ба рафтору амали онҳо на ҳама мувофиқат менамояд.

Амалигардонии технологияи тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон ягонагии мақсад, вазифа ва роҳу усулҳои таъсиррасонии тарбиявии ҳамаи иштирокчиёни раванди педагогӣ – волидон, кормандони муассисаҳои томактабиро талаб менамояд. Бинобарин дар раванди кори озмоиши – ҷустуҷӯй омӯҳтан, таҳлил намудан ва такмил додани фаъолияти баナқшагии мураббия, мушовир ва сарварони муассисаҳои томактабиро талаб кард. Дар марҳилаи аввали кори татқиқотӣ омӯҳтем ва дар асосии баҳисобгирии дастовард ва камбузидҳо нақшай таҳминии дурнамои мураббияҳои гурӯҳҳои қалон ва омодагӣ ба мактаби кӯдакистонҳои пойгاهиро тартиб додем ва барои ҳар се моҳ вазифаҳо, мазмун ва шаклҳои корро мушаххас соҳта бо таври эҷодӣ (вобаста ба собиқаи корӣ, шароиту имкониятҳо) истифодабарии он пешниҳод карда шуд. Мақсади асосии ин амал баланд бардоштани дониш, маҳорату малакаҳои касбии мураббия оид ташкилу баргузории чорабинҳои ҳамкорӣ бо волидон буд.

Дар заминаи нақшай дурнамо оид ба тарбияи ахлоқии кӯдакон нақшай кор бо волидон таҳия ва амалӣ гардонда шуданд, ки вазифа ва мазмуни кор оид ба баланд бардоштани фарҳанг ва донишҳои педагогӣ, тарбия намудани одоби муоширати фарзандон дар оила буд.

Натиҷагирий аз марҳилаи аввали кори озмоиши – ҷустуҷӯй бо истифодаи усулҳои сӯҳбат, пурсишномаи хаттӣ ва шифоҳӣ, ташкилу баргузории семинар – машварат, машқ – тренинги омӯзиши, ичрои супоришҳои психологӣ – педагогӣ, якҷоя бо волидон хондану таҳлил намудани маводҳои арзишманд аз эҷодиёти классикони адабиёти тоҷик, маълумотдиҳӣ оид ба роҳу усулҳои таъсиррасонӣ ба шуур, ҳиссиёту рафтори кӯдакон ва ғайраҳо имконият дод муайян карда шавад:

- a) мушкилотҳои волидон дар тарбия намудани одоби муошират: надонистани хусусиятҳои фардӣ – шахсии кӯдак, дуруст истифода набурдани вақт, ба ҳисоб нагирифтани имконият ва хусусиятҳои синнусолӣ ва ғайраҳо;
- б) камбудию норасоихо дар тарбияи ахлоқӣ, маҳсусан тарбияи одоби муошират. Ба монанди гунаҳкор ҳисобидан ва танқид намудан, лақабмонӣ, масхараю мазоқ кардан, фармонфармой ва ҳатман ичро намудани ҳоҳишӯ супоришро талаб кардан, маҷбуркунӣ, хурдагирию паст задани шахсият, таънаю маломат намудан ва ғайраҳо.

Барои мадад расондан дар бартараф намудани мушкилот ва камбудию норасоихо, баланд бардоштани дониш, маҳорату фарҳангии педагогии волидон, маҳсусан, модарон, ба шаклҳои анъанавии фардию гуруҳии чорабинихо мавзухои мубрам (мувофиқи ҳоҳишӯ талаботҳо) ворид карда шудаанд.

Дар охири кори таҷрибавӣ – озмоиши волидон тағйирёбии муносибати ҳудро ба тарбия намудани одоби муошират; иброз намуданд, ки онҳо ҷунин самтҳоро дарбар гирифтанд; зарурияти намунаи ибрат будан дар назди фарзандон; ҳангоми пеш омадани мушкилиҳо ба мураббия, адабиётҳои методӣ муроҷиат намудан; барои муоширату муносибат зиёдтар вақт ҷудо кардану кӯдакро ҳубтар донистан; на танҳо ба амалҳои кӯдак, инҷунин ба рафтору амалҳои ҳуд баҳо додан; ҳуднигоҳдорӣ ва таҳаммулпазир будан, ҳаловат бурдану фаҳр кардан аз рафтору одоби фарзанд, зиёдтар ба машварату сӯҳбати доҳилиоилавӣ дикқат додан ва ғайраҳо. Ҷунин ҷавобҳои волидон гувоҳи онанд, ки кулли онҳо ба тарбия ва ташаккулдиҳии одоби муошират дар кӯдакон андешаю амали ҳудро бо таври арзишманд тағйир доданд.

Албатта ин раванд ихтилофотҳои дохилӣ ва беруни ҳудро дошт, ки онҳо ба вазъи иҷтимоӣ – иқтисодӣ; вақти зиёди ҳудро ба корҳои ҳоҷагӣ – майшиҳарҷои кардани модарон, дар муҳочирияти меҳнатӣ будани мардҳо ва дурмондани онҳо аз тарбияи фарзандон, гуногун будани сатҳи таҳсилот ва донишҳо, барвақт оиласдору камтаҷрибагии модарон ва ғайраҳо вобаста буданд.

Дар ҷамъбаст натиҷаҳои татқиқоти анҷомёфта, натиҷаи корҳои озмоиши – таҷрибавӣ, ҳулосабарорӣ, тавсияи психологӣ – педагогӣ пешниҳод карда шуданд. Маълумотҳои назариявӣ ва дастовардҳои амалий имкон доданд ҳулосаҳои зерин бароварда шаванд:

1. Масъалаи тарбия ва ташаккулдиҳии одоби муошират дар кӯдакон проблемаи ба ҳуд ҳоси психологӣ – педагогӣ буда, он ҷабҳаҳои гуногуни олами маънавӣ, рафтору кирдори амалии шаҳсро дарбар мегирад. Дар давраи томактабӣ тарбия ва ташаккулдиҳии одоби муошират дар асоси

баҳисобирии талаботҳои хуччатҳои барномавӣ – методии фаъолияти муассисаҳои томактабӣ ва хусусиятҳои синнусолию фардии кӯдакон аз тарафи мураббияи муассисаҳои таҳсилотӣ ва волидон амалӣ гардонда мешаванд.

2. Ошкор карда шуд, ки барои кӯдакони синни калони томактабӣ муошират маҷмӯи тасаввурот, дониш, маҳорату малакаҳои барқарор карда тавонистани робита, муколама, муносибатҳои байниҳамдигарӣ бо калонсолону ҳамсолон ва сарчашмаи донистагирии қойдаву меъёрҳои ахлоқӣ, ташаккулдиҳии сифатҳои шахсӣ – маънавӣ мебошад. Дар навбати худ кӯдак қойда ва меъёрҳои одоби муоширатро дар фаъолиятҳои таълимӣ, бозикунӣ, машшату ҳаёти ҳаррӯза аз худ намуда раванди иҷтимоишавиро аз сар мегузаронад.
3. Муайян гардид, ки азхудкунии одоби муошират ба қонуниятиҳои инкишофи нутқ ва азхудкунии забони модарӣ алоқаманд мебошанд. Нутқ воситаи асосии арзёбии маҷмӯи амалҳои иттилоотии муоширатӣ буда, зери мағҳуми одоби муошират мағҳумҳои маданияти сухангӯӣ ва муколама, одоби нутқронӣ ва гайраҳо мавриди истифода қарор мегиранд. Кӯдак ҳангоми муошират талаботҳои худро бо ҳамдигарфаҳмӣ, азхудкунии иттилоот оид ба иҷрои қойда ва меъёрҳои одоби муошират қонеъ гардонда, вобаста ба маром, вазъият, ҳолати эмотсионалии шахсӣ аз намуду воситаҳои гуногуни муошират истифода мебаранд.
4. Натиҷагирий аз корҳои озмоиши – таҷрибавӣ нишон дод, ки дар муассисаҳои томактабӣ дар тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон мураббияҳо аз технологияи педагогӣ истифода мебаранд, ки он роҳ, усул, тарз ва воситаҳои таъсиррасонӣ бо тарбиягирандагонро дар ҳамкорӣ бо волидон дар бар мегирад.
5. Муқаррар гардид, ки муваффақияти кори мураббия дар тарбия намудани одоби муошират бо ҳамкории ў бо волидони кӯдакон алоқаманд аст. Ташкилу баргузории чорабиниҳои методӣ бо мураббия, шаклҳои гуногуни кор бо волидон омили муҳими баланд бардоштани сатҳи донишҳои касбӣ ва фарҳангӣ тарбиятии аҳли оила мегардад.
6. Исбот гардид, ки болоравии сатҳи дониш, маҳорату малакаҳои тарбиятии мураббиёну волидон метавонад шароиту имкониятҳои мусоид ва самарабахш дар ташаккулдиҳии одоби муошират кӯдаконро таъмин намояд. Дар навбати худ амалигардонии технологияи тарбия намудани одоби муошират дар муассисаи таҳсилотӣ, оила имконият медиҳад рушди шахсиятии кӯдак, шаклгирии сифатҳои иродавӣ – ахлоқии худназораткунӣ, худбаҳодиҳӣ, мустақилнокӣ, масъулиятишиносӣ ва гайраҳо таъмин карда шавад.

Натиҷагирий аз кори илмӣ – татқиқотӣ ва таҷрибаи чандинсола нишон медиҳад, ки ахлоқи ҳамидаю риояи одоби муошират воситаи басо мӯҳим ва зарурӣ барои ҳамзистии байни қӯдакону мураббиён ва кормандони муассисаи таҳсилоти томактабӣ, волидон ва кулли иштирокчиёни раванди педагогӣ мебошад.

Дар асоси ҷамъбаст ва хуносай натиҷаҳои тадқиқот тавсияҳои психологӣ – педагогӣ таҳия гардидаанд, ки онҳо ба беҳдошти сифату самарабахшии тарбия намудани одоби муошират дар қӯдакон, болоравии доништу маҳорати тарбиявии мураббияҳои муассисаи томактабӣ ва волидон равона карда шудаанд:

- дар коркард ва такмили минбаъдаи «Стандарти инкишоф ва омӯзиши барвақтии қӯдак аз рӯзи таваллуд то 7 (6) солагӣ» ва барномаҳои гуногуни тарбия, таълим ва инкишофи қӯдакони синни томактабӣ, таҳия ва баррасии дастурҳои таълимӣ – методӣ, маводҳои дидактикӣ ва таълимӣ муносибати концептуалий ба тарбия ва комилсозии одоби муошират дар қӯдакони синни томактабӣ роҳандозӣ карда шавад. Инчунин, ҳангоми коркард ва такмили заминаҳои барномавӣ – методӣ, таҳия ва баррасии дастурҳои методӣ – таълимӣ таъсири омилҳои этнопсихологию этнопедагогӣ аз тарафи муаллифон ба ҳисоб гирифта шаванд;
- ҳангоми банақшагирии кори таълиму тарбиявӣ мутассадиён ба тарбия намудани одоби муошират дар раванди амалигардонии ҳамаи қисматҳои речай рӯз дикқати ҷиддӣ диханд;
- мушовирони идора, раёсати маорифи шаҳру ноҳияҳо, сарварони муассисаҳои томактабиро зарур аст, ки роҳҳои гуногуни ҷорабинҳои илмӣ – методиро роҳандозӣ намоянд, ки он ба болоравии сатҳи дониши илмӣ – назариявӣ, маҳорату малакаҳои кории мураббияҳо мусоидат менамояд ва мураббияҳо тавонанд пайваста шаклҳои фардӣ ва гурӯҳии кор бо қӯдакону волидони онҳо, муоширати байнишахсию иҷтимоии қӯдаконро таъмин намоянд;
- сарварони муассисаҳои томактабӣ, мураббиён, мушовирон ва равоншиносон барои ташвиқу тарғиби одоби муошират дар қӯдакону волидон аз аёниятҳои таълимӣ, баҳсу мусаввараҳо, бозиҳои дидактикӣ, иҷрои супоришҳои таълимӣ, баҳсу мунозираҳои мавзӯи, мизи мудаввар ва дигар технологияҳои иттилоотӣ – иртиботӣ истифода баранд. Ба монанди семинар – машварат (тренинги) – и омӯзиши барои волидон, саволу супоришҳо тавассути истифодаи телефоны мобилий, сайти муассисаҳои тарбиявии томактабӣ ва ғайраҳо;
- мувоғики мақсад аст, ки беҳтарсозии одоби муошират дар асоси назарияи гуманистӣ ва ахлоқии ниёгон тадбик гардад, ки дар он талаботҳои

фардию ичтимоии кӯдакон ба ҳисоб гирифта шаванд. Риоя кардани қоида ва меъёрҳои одоби муошират аз тарафи кӯдак бо одат ва амалҳои оқилона мубаддал ва ба некӯ гардидан шуuri ахлоқӣ замина гардад, одоби суханронӣ, маърифатнокӣ, сифатҳои иродавӣ – ахлоқӣ ва дигар хусусиятҳои шахсияти кӯдакон инкишоф ёбанд.

Ҳамин тавр, тадқиқоти анҷомёфтai мазкур имкон дод, ки маҷмӯи талаботҳои психологӣ – педагогии тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакони синни калони томактабӣ асоснок пешниҳод карда шавад. Вале он ҳалли пурра ва мукаммали тарбия намудани одоби муошират дар муассисаҳои таҳсилоти томактабӣ ва оила ҷавобгӯ нест. Мо танҳо бâзze ҷанбаҳои ин масъаларо тадқиқу озмоиш намудем. Таҳқиқу коркарди тарбия намудани одоби муошират дар кӯдакон аз нигоҳи психологӣ ва педагогӣ дар зери таъсири анъанаҳои миллӣ, адабиёти бадӣ, болоравии фарҳангии психологӣ – педагогии волидон, бозиу фаъолиятҳои таълимию меҳнатӣ ба тадқиқотҳои науву гусурдае ниёз дорад, ки онҳо дар тарбияи насли бунёдкору созандай ҷомеа, муарриғари фарҳанги ботинию зоҳирӣ тоҷикон дар арсаи ҷаҳонӣ ҳиссагузор шуда метавонанд. Мундариҷаи асосии таҳқиқоти диссертационӣ дар 14 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 5 мақола дар нашрияҳои тақризии бонуфузи тавсияшудаи КАО-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба табъ расидаанд.

Дар ҷараёни муҳокимаи диссертансия саволҳои зерин дода шуданд:

Самиев Т. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.

Савол: Татқиқотҳои худро дар қадом муассисаҳои таҳсилоти гузарондед?

Ҷавоб: Татқиқоти мо дар муассисаҳои таҳсилоти томактабии № 50 ва 55 – и ш.Душанбе ва № 24, 14 – и ш.Хуҷанд ташкил ва гузаронида шуд.

Тураев Ё. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи назария ва методикаи таҳсилоти томактабӣ.

Савол: Барои чӣ маҳз мавзӯи мазкурро интиҳоб намудед?

Ҷавоб: Имрӯз дар ҷомеа шаклҳои гуногуни муошират мавҷуд аст. Баъзе ҳолатҳои ногуворро мушоҳида мекунем, ки ҳамсӯҳбатон аз одоби муошират тамоман ҳабар надорад. Зинаи асосии азҳуд намудани одоби муошират оила ва боғчай бачагон ба ҳисоб меравад. Синни томактабӣ дар ташаккули хислатҳои одоби муошират пойдевор ҳисоб мейбад, аз ҳамин лиҳоз ин мавзӯро интиҳоб намудем.

Обидова М. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.

Савол: Дар ташкил ва гузаронидани кори татқиқотии худ ба татқиқотҳои қадом муҳакқиқон такя намудед?

Ҷавоб: Бояд қайд кунам, ки масъалаи муошират яке аз масъалаҳои илмҳои ҷомеашиносӣ буда, он чун арзиши умумибашарӣ ва миллӣ эътироф

шудааст. Бинобарин мо бештар ба татқиқотхой олимони рус М.И.Лисина, Ветрова В.В., Деревянко Р.И., чунин татқиқотхой олимони точик Ш.А.Шаропов, А.Нуров, Б.Мачидова ва дигарон такя намудем.

Наимов З. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент.

Савол: Нақши оиларо дар тарбия намудани одоби муюшират дар чӣ мебинед?

Чавоб: Оила барои кӯдак мактаби бузурги тарбиявӣ аст аввалин одоби муюширату муносибатро аз волидони худ мегирад. Намунаи ибрати пайвандон восита, методи асосии таъсиррасонӣ ба ҳиссиёт, шуур ва рафтори кӯдакон аст.

Дадобоева М. – номзади илмҳои педагогӣ, мудири кафедраи психологији умумӣ ва педагогӣ

Савол: Барои беҳдошти тарбия намудани одоби муюшират дар муҳити оила кадом омил бештар таъсир мерасонад?

Чавоб: Омӯхтану таҳлили татқиқотхои илмӣ ва таҷрибаи бисёрсолаи педагогӣ, инчунин натиҷагирий аз корҳои татқиқоти нишон дод, ки беҳтарин омил ин муњазам баланд бардоштани фарҳанги педагогии волидон мебошад.

Сухан ба роҳбари илмӣ Мачидова Бибиҳафиза – доктори илмҳои педагогӣ, профессори психологији умумӣ ва педагогӣ (такриз замима мегардад).

Сухан ба муқаризони кори диссертационӣ: дар баромади худ муқаризони кори диссертационӣ Нуров А. - доктори илмҳои педагогӣ, дотсенти кафедраи педагогика ва психологији синфҳои ибтидоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ ва Наимов З. - номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, мудири кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ; Обидова М. – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, декани факултети психологија ва таҳсилоти фарогири ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ дар маҷмӯъ корро анҷомёфта ҳисобида, баъди анҷоми ислоҳи тағйиротҳои ҷузъӣ ба ҳимоя пешниҳод намуданд (такризҳои муқаризон замима мегардад).

Дар асоси баромади унвонҷӯ, муқаризон ва қабули хулоса оид ба диссертатсия ҷаласаи кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳӣ

қарор кард:

Диссертатсияи Ҷалолова Гулҷеҳра Субҳонбердиевна дар мавзӯи «Шароитҳои психологӣ-педагогии тарбия намудани одоби муюшират дар кӯдакони синни томактабӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси 13.00.01 – педагогикаи умумӣ, таърихи педагогика ва таҳсилот (илмҳои педагогӣ) мутобиқат мекунад.

1. Ба диссертант Ҷалолова Гулҷеҳра Субҳонбердиевна супорида дода шавад, ки дар дар муҳлати муайян ҳамаи пешниҳоди муқаризони расмӣ ва

тайрирасмиро мавриди баррасың қарор дода, тағириоту иловаҳоро ба рисола ворид созад.

2. Дар маҷмӯъ кор анҷомёфта ҳисобида шуда, барои дифоъ ба Шӯрои диссертатсионӣ пешниҳод карда шавад.

Дар чаласа иштирок доштанд - 18 нафар.

Қарор бо як овоз қабул шуд.

«Тарафдор» -18 нафар.

«Зид»- нест.

«Бетараф»-нест.

Мудири кафедраи педагогикаи умумидонишгоҳӣ
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи Садриддин Айнӣ
ниш. дотсент

3. Наимов

23.11.2020c.

Сурога: 734003 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш.Душанбе, x.Рӯдакӣ,121.
тел.моб. 918657194, сурогаи электронӣ: naimov-zarif@mail.ru
Сомонаи ДДОТ ба номи С.Айнӣ www.zppu.tj

Имзои З.Наимовро таслик менамоюм

Сардори Раёсати кадҳо ва корхоне маҳсуси

ДДОТ ба номи С. Айнӣ

Назаров Давлатхон

